

Lovas Enikő Amália

Debrecen „Arany Embere” – Steinfeld Mihály és családja

Debrecen 19. századi társadalom- és gazdaságtörténetének meghatározó eseménye a zsidóság megtelepülése a városban. Az 1840-es évekig ugyan jelentek meg más identitású személyek, családok, de jelenlétük nem hatott zavarólag, még kevésbé bontotta meg a nagyrészt egységes protestáns cívis társadalmat és annak gazdasági hatalmát. A város – egyébként szabad királyi városok között nem egyedülálló – hozzáállását jól tükrözi, hogy bár a 18. század második felétől egyre fontosabb szerepet kaptak a vásárokon a zsidó kereskedők, és bérlőkként – a városkapukon kívüli külsőségekben – folyamatos jelenlétük igazolható, hivatalos letelepülésüket konzekvensen nem engedélyezték.¹ Az 1840. XXIX. törvény életbelépése után kellő megrostálás után beköltözhetnek ugyan, és személyhez kötött lakhatási szabadságot nyerhettek, de több jog nem járt nekik. Az első tíz évben ezért csak néhány család telepedett le az idegenektől elzárkózó város területén. Foglalkozásuk az adókönyvek szerint többnyire „üzérkedés”. Közöttük találjuk meg **Steinfeld Mihály** (~1792–1865. július 17.)² gyapjú- és gabonakereskedőt.³

A betelepülés nehézségeit jól szemlélteti Steinfeld Mihály esete. A régebbi törvények és rendeletek értelmében zsidók zálogjogon se szerezhettek a város területén ingatlant. Ezért a legtöbb, mégis itt lakni szándékozó család – a Steinfeldek is – külterületen, első sorban a Hatvan utcai kaputól nyugatra telepedett le. 1840 után azonban az 1840. XXIX. tv. 1. §-a megengedte a zsidóknak, hogy az országban mindenütt letelepedhessenek, a bányavárosok kivételével. Ennek értelmében a szabad királyi városok is be kellett engedjék az izraelitákat, de ennek érvényt szerezni Debrecenben 1867-ig nem volt könnyű. Steinfeld Mihály 1841. november 8-án kapta meg a letelepedési engedélyt, 1842 folyamán költözött a városba. De, ahogy Zoltai forrása írja: „még 1843-ban is a város árkán kívül, a Vay család Ponyvás, másként Szarvas nevű csaptszékében lakik.”⁴ Azonban mikor 1845-ben Roffi Borbély Miklós Német (most Széchenyi) utcai 22. számú házas telkét ondódi három és fél nyilas földjével együtt 12 000 ezüst forintért zálogba kívánta venni 25 évig, a városi tanács az egyezségi okmány kérelmezett betáblázását nemcsak hogy meg nem engedte, hanem a szerződő feleket, „mint a törvény kijátszására irányított oklevél készítőit”, perbe fogta. Steinfeld Mihály később újra megkísérelt ingatlan birtokot vásárolni. Az engedélyt ehhez egyenesen báró Geringer országos császári főbiztostól kérte. A véleményadásra felhívott városi tanács azonban – az 1840. XXIX. tv. 1. §-a és az akkor hatályos osztrák birodalmi (olmützi oktrojált) alkotmány⁵ elvetésével – kimutatta, hogy a zsidókat Debrecenben még nem illeti meg a birtokszerzés joga. A városi tanács ugyanígy állt a bérlemények árverésekor a betelepült zsidók licitálásaihoz. A felmerülő, többnyire elhúzódó vitás kérdésekben azonban a zsidóság a városi hatóságokkal szemben magáénak tudhatta a kormányzat

¹ Papp 2015.

² MNL HBML IV.1425.c 1. k.

³ Zoltai 1934. 21.

⁴ Uo. 22.

⁵ 1849. március 4-től 1851. december 31-ig hatályos volt, kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát és az állampolgári jogegyenlőséget.

támogatását. Végző soron erre alapozták megélhetésüket a városban, minden helyi, elfoglalt ellenállás dacára.

Az első betelepülő izraeliták, köztük Steinfeld is, hamarosan feltűnnek az 1850/51. évi adókönyvben mint házbirtokosok. Kihasználva az 1852. november 29-től császári nyílt parancsra ideiglenesen⁶ Magyarországon is életbe léptetett osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseit, amelyek vallásbeli különbségektől független, szabad ingatlanszerzést tettek lehetővé, földbirtokokat és háztelkeket vettek. Ekkor jelenik meg hivatalosan is Steinfeld Mihály neve a Piac utcai 57. (1901/59.) számú ház tulajdonosaként, Draveczy László helyett,⁷ illetve 17 hold szántóföld és 458 négyszögöl szőlőskert kerül a nevére. Később ez az ún. ház után járó föld⁸ alapozta meg fiai, Antal és Ignác földbirtokait.

1860-ban az országbírói értekezlet visszaadta a zsidóknak a városi ingatlanvásárlási jogot. Bár ezt a város még sokáig vitatta, 1863. november 13-án a helytartótanács rendelettel utasította a helyi hatóságot a jogrend betartására, így megnyílt az út a vagyoni befektetések és azok tőkefelhasználása előtt. Az 1865. évi adókönyv már elismeri, hogy övé a Piac utca 59. sz. ház.

Szöllősy János főkapitány, helyettes polgármester 1850. október 2-án Steinfeld Mihályt és a nála 20 évvel fiatalabb Klein Ignácot bízta meg a zsidó eklézsia ügyeinek vite-lével. Ez a lépés a helyi zsidóság önálló szerveződésének kezdetét jelentette. Erre annál inkább is szükség volt, mivel a beköltözők – nemcsak a zsidók – kezdetben nem sok elfogadásra találtak a városban. Mint az eklézsia hitközségi gondnoka, a külön zsidó iskola szervezésére az első lépést már 1853-ban megtették Klein Ignáccal. A hitközség megbe-csült tagjaként 1865-ben bekövetkezett halálakor Löw Lipót szegedi rabbi végezte gyász-szertartását.⁹ Az 1868-as zsidó kongresszuson a város hitközségét már idősebb fia, Stein-feld Antal képviselte a hitközség elnökeként.

Steinfeld Antal (1820 k. – 1896. június 20.) Debrecenben mint földbirtokos,¹⁰ tör-vényhatósági bizottsági tag, a közigazgatási bizottság s a királyi törvényszék kereskedelmi ülnöke tevékenykedett. Édesapja halála után átvette annak hitközségi eklézsiai feladatkö-rét, de 1869-ben lemondott tisztségéről, a szervezet belső ellentétei miatt.¹¹ Ugyanakkor a XXI-ik zsidó egyházkerület tiszteletbeli elnöke maradt haláláig, és ennek jegyében, „*a magyarországi izraelita ügy körül szerzett érdemeiért*” 1877-ben elnyerte a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.¹² Debrecenbe költözése előtt, az 1850-es években rövid ideig a bécsi osztrák hitelbank, majd a budapesti Hitelbank igazgatója volt. Debrecenben majdnem

⁶ 1860-ban az októberi diploma révén a jogalkotás újra a magyar országgyűlés hatáskörébe került, ezzel alkotmányos alapjait veszítette az Osztrák Polgári Törvénykönyv alkalmazása Magyarországon, de továbbra is iránymutató maradt. Ld. Gedeon 2011.

⁷ Zoltai 1934. 18–32.

⁸ 1862-ben Steinfeld Mihály debreceni lakos (hsz.: 1901) tulajdonai a 2624, 2625, 6327, 6329, 19588/a, b, c. helyrajzi számú földterületek. MNL HBML VI.181.t 32. k. és Budapesti Közlöny, 1871. december 6. 6146.

⁹ Gonda 1971. 53.

¹⁰ Eredetileg csak kisebb birtoka volt: az 1343, 1344, 9650, 13567, 13568, 13569, 13570. helyrajzi számú birtoktestek. Ez összesen 11 hold 1199 négyszögöl szántó, 124 négyszögöl kert, 6 hold 459 négyszögöl rét és 449 négyszögöl adómentes terület volt, amelyből származó jövedelme 114 Ft 39 kr volt. MNL HBML VI.181.t 4. k. Később még vásárolt hozzá földeket, 1885-re övé a 15415, 15427–15431, 17412–17424, 17428, 1149, 6636–6637, 10409–10441, 13827. sz. is. MNL HBML VI.181.t 32. k.

¹¹ 1870-ben a hitközség ketté is szakadt, a vagyonosabb, tanultabb családokat tömörítő neológ vagy kongresszusi, és a hagyományokhoz ragaszkodóbb status quo ante részre. Ld. Gonda 1971.

¹² MNL OL W12. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1877. 47. 28.

minden pénzügyi intézet beválasztotta az igazgatóságába. Nagyon jószívű, segítőkész embernek ismerték, aki a szegényeket nagyvonalúan támogatta. Vagyona elsősorban értékpapírokban forgott, amelyből halála előtt nagy összegeket hagyott jótékony célokra egyesületeknek, társulatoknak. Agglegény lévén egyéb hagyatéka testvére gyermekeire szállt.¹³ Ahogy a Budapesti Hírlap közli:

„Steinfeld Antal nagybirtokos, ki a minap halt meg Debrecenben, huszonhét ezer forintot hagyott jótékony célokra. A most épülő zsidó templomra 3000, az öszövétségi szentírás magyar fordítására, a debreceni középiskoláknak és ezek jó tanulóinak jutalmazására felekezeti különbség nélkül 1000–1000 forintot hagyományozott. Nagyobb összeget örökölnek a budapesti rabbiképző szeminárium, a debreceni koldulást elirlési alap s az ev. ref. főgimnázium szegény tanulókat segítő egyesülete. A nagy vagyont, mely főképp készpénzből és értékpapírokból áll, testvéreinek gyermekei öröklék, köztük Zichy Ernő gróf neje, Steinfeld Eteleka.”¹⁴

A főgimnázium alapítványa öccse, Ignác hagyatéki alapítványához csatlakozott, és 1897-től 1922-ig működött azzal együtt.¹⁵

Steinfeld Ignác Dávid (1823. november 22.–1888. december 30., Arco, Olaszország) az 1870-es évekre kialakított földbirtoka területeit Nagymacs térségében részben Gyulay Sámuel gróf örökösétől vásárolta fel. Szomszédai Józsa és Kismacs felől a Har(t)stein család, Balmazújváros felől a Semsey grófok, illetve Debrecen városa voltak.¹⁶

Bár részt vett a korszak úttörő gazdasági vállalkozásaiban, például igazgató tanácsosi posztot vállalt a budapesti Első Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaságnál, illetve a debreceni ipar és kereskedelmi bank megalapításában, már kifejezetten gazdálkodói jövedelmeire alapozta családjá megélhetését, és birtokai gyarapításával, azokból származó bevételeivel az 1880-as évekre Debrecen **legnagyobb adófizetőjévé** vált.¹⁷

Szakképzett gazdálkodó földbirtokos volt, tanulmányait 1846–47-ben a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémián végezte.¹⁸ Az 1870-es években a kataszteri birtokívek összesítése szerint 2092,5 katasztrális holdnyi birtokán tiszta jövedelme 8276 Ft 54 kr volt.¹⁹

¹³ Pesti Napló, 1896. június 20. 2.; Budapesti Hírlap, 1896. június 20. 8.; június 23. 8.

¹⁴ Budapesti Hírlap, 1896. június 23. 8.

¹⁵ Magyarország tisztii cím- és névtára 1899. 72.

¹⁶ Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában II. Diáknévsor 1792–1850. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2013.

¹⁷ „Debrecen virilistái [...] [a] legtöbb [...] adót fizetőik rövid névsora a következő: Steinfeld Ignác birtokos 9095 frt 09 kr, gr. Gyulay Sámuel örökösei 6856 frt 59 kr, Hartstein Péter földbirtokos 5323 frt 72 kr, Csanak József birtokos és kereskedő 3129 frt 27 kr, Szikszai József birtokos 2882 frt 77 kr, Tiszta Kálmán házibirtokos 2736 frt 31 kr, Riekl Géza birtokos kereskedő 2104 frt 44 kr.” Pesti Hírlap, 1888. szeptember 11. 11.

¹⁸ Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia anyakönyvei. Mosonmagyaróvár, 1846/47.

¹⁹ MNL HBML VI.181.t 33. k. és MNL HBML VI.181.t 4. k.

1. kép. Steinfeld birtok kataszteri térkép.²⁰

2. kép. Steinfeld birtokközpont 1870–1900 k.²¹

²⁰ Mapire.eu – Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).

²¹ Mapire.eu – Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).

3. kép. Steinfeld Ignác.²²

„Amikor (Steinfeld Ignác) elhunyt az olaszországi Arco-ban, [...] temetésén részt vett Dégenfeld gróf főispán, és Simonffy Imre polgármester. A nagybirtokos egyébként jelentős összeget hagyott a zsidó hitközség intézményeire, és a Református Kollégiumra, ahol alapítványt is létesített.”²³

A család jótékonyági tevékenysége a későbbiekben is leginkább alapítványokon keresztül nyilvánult meg, Ignác példáját követve.

„Steinfeld Ignác alapítványa. Steinfeld Ignác debreceni polgár örökösei 1888. december 30-án elhált atyjuk szóbeli utasítása szerint a debreceni kollégiumban a reformátusok főgimnáziumának

²² DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 02523.

²³ Pesti Hírlap, 1889. január 1. 7–8.

alapítványul 2000 o. é. forintot fizettek be oly célra, hogy ez »Steinfeld Ignác alapítványa« cím alatt külön kezeltessék és kamatai évenként a gimnázium felső osztályaiban tanuló legszorgalmasabb ifjak között valláskülönbség nélkül osztassanak ki. A gimnáziumi tanárkarnak az egyházkerület által elfogadott javaslata értelmében az 1889–90-ik évben életbe lépő ez alapítvány az 5–8. osztályokban levő legjobb előmenetelű 2 vagy 3 ifjúnak adatik a kegyes alapítványi tőke kamatja, mint ösztöndíj. Ez első évben egy VI. osztálybeli róm. kath., egy VII. osztálybeli izraelita és egy VIII. osztálybeli ev. ref. vallású szegény, szorgalmas tanuló részesült e jótéteményben.»²⁴

„Steinfeld Ignác alapítvány. Alapítók: Steinfeld Ignác mőzes vallású debreceni lakos örökösei. Alapítólevél: Kelt Debrecenben, 1889. febr. 2. Eredeti alapítóke: 2000 Ft, Rendeltetés: Az alapítóke kamatai évenként a gimnázium felső osztályaiban tanuló legszorgalmasabb ifjak között valláskülönbség nélkül kiosztandók. A főhételt a gimn. tanárkar gyakorolja. Az 1895,6-ik költségvetés szerint kiadható 80 forint.»²⁵

Az alapítvány, Antal később csatlakozott hasonló hagyatéki alapítványával együtt 1922-ig működött.²⁶

Steinfeld Mihály harmadik gyermeke, **Krisztina** Frommer A. Hermann budapesti, majd bécsi székhelyű vetőmag-nagykereskedő és műkertész felesége lett.²⁷ Férje gazdasági tevékenységével elnyerte a koronás arany érdemkeresztet 1885-ben.²⁸

A család következő generációját Ignác gyermekei jelentették, akiket felesége, (Sicher-mann?) Zsuzsanna halála (1867. július 18.) után egyedül nevelt föl.

Ida (~1855–1916. február 18., Bécs) Julius Winterberg/Winterberg Gyula felesége lett, aki Budapestre települt csehországi származású izraelita kereskedő és több iparvállalat vezetője volt. Birtokán mintagazdaságot rendezett be. Együttal a fővárosi felekezeti élet fontos és nagy befolyású szereplőjeként vált ismertté.²⁹

Etelka (~1860–1943. március 28., Budapest)³⁰ első férje br. Dirsztay (Fischl) László (1856. május 3. – 1921. június 4.) bankár és nagykereskedő, többek között a leberg-csernovici vasút igazgatója is, aki kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírt a Balkánon és a Közel-Keleten. Ezzel összefüggésben elsődleges közvetítő szerepet vállalt Theodor Herzl, a cionizmus megalapítója és a török hatóságok között. Tevékenysége elismertségét tükrözi későbbi címe: a török birodalom tiszteletbeli főkonzulja. Eredeti nevét – Fischl – 1889-ben magyarosította Dirsztayra, bárói címét 1905-ben kapta.³¹ Tőle három gyermeke született: Sarolta (~1883-?), Adolf Viktor (~1884. június 13. – 1935. november 5.) és Andor (~1884–1944 júniusa). 1888-ra azonban elváltak, utána 1891. június 28-án Etelka hozzáment a szintén elvált zichi és vásonkeői gróf Zichy Ernőhöz (Ernő Victor János Nepomuk Bódog Zichy de Zich et Vásonkeő)³² (1846. november 20.–1919), akitől született Ernő fia (1892. július 20.–1957/1961). A gróf Komárom vármegyei birtokain gazdálkodott Ácson, mintegy 2200 katasztrális hold tulajdonosaként.

²⁴ Tüdős 1890. 67.

²⁵ Dóczy 1895. 124.

²⁶ S. Szabó 1922–1923. 15.

²⁷ HU BFL VII.185-1886-2970.

²⁸ MNL OL W12. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1885. 17. 5.

²⁹ MZsL 1929.

³⁰ Geni.com

³¹ MNL OL K19. 71.633 – 1905. 11. 30.

³² Geni.com

4. kép. Steinfeld Ignác gyermekei.³³

---

³³ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12265.

5. kép. Steinfeld Ida.³⁴

---

³⁴ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12261.

6. kép. Steinfeld Etelka.³⁵

---

³⁵ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 12263.

7. kép. Steinfeld Mihály.³⁶

---

³⁶ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 17367.

Mihály (1867. július 18. – 1897. augusztus 31., Debrecen)³⁷ 1884-ben érettségizett a Debreceni Református Főgimnáziumban.³⁸ Utána bevonult a 15-ik huszárezredbe. Az önkéntesi évet leszolgálva az 5-ik huszárezredbe nevezték ki hadnaggyá, s csak ezután tették át a debreceni 2. honvéd huszárezredhez.³⁹ Végül innen szerelt le. A katonaság után a bécsi Bodenkultur Gazdasági Akadémiát végezte el, ami a kor legnevesebb osztrák felsőfokú gazdasági tanintézményeként volt ismert. Ezt követően másfél évi gyakorlati időt töltött Albrecht főherceg magyaróvári uradalmában, és onnan hazatérve vette át az apai birtok kezelését.⁴⁰ 1889-ben meg is örökölte a családi birtokot, és nagy ambíciókkal folytatta tovább, amit édesapja elkezdett. Ehhez nagyon erős családi háttérrel adott a továbbiakban az, hogy 1890. május 3-án házasságot kötött **Holitscher Lujzával** (1869. június 3. – 1940. január 6.), Holitscher Manó/Emánuel izraelita gabonakereskedő, a Holitscher Baruch & Fiai cég beltagja, tőzsdetanácsos, a pesti Lloyd Társaság választmányi tagja és Heves megyei birtokos leányával.⁴¹

8. kép. Steinfeld Mihály, 1890-es évek közepe.⁴²

A Holitscher család igen hasonló pályafutást és vagyoni gyarapodást mutathatott fel, mint a Steinfeldék. A család terménykereskedelemből gazdagodott meg, mellette az 1870-es évekre már bérháztulajdonaikról is ismertek. Emellett 1850 körül a család bérelte Budapest közvilágítási szolgáltatásának jogát, és ehhez saját olajgyáruk is volt. Lujza édesapja szintén gabonakereskedő, tőzsdetanácsos, a Victoria és az Árpád malmok igazgatóságá-

³⁷ Adatok: MNL HBML Izraelita anyakönyvek 1856–1895. Debrecen, és Geni.com

³⁸ Békési 1884. 42–43.

³⁹ Névkönyv 1895. 193.

⁴⁰ Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

⁴¹ HU BFL VII.185-1890-1177.

⁴² DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 000966 b.

nak tagja. Testvére, Vilmos a cég vezetője és szintén tőzsdetanácsos, tiszaszentimrei birtokos, az Első Magyar Kamgarnfonó és a szolnoki Hungária Gőzmalom Rt. igazgatósági tagja, az Első Magyar Iparbank váltóbírálója. Másik testvére, Lipót csetényi birtokos, az Első Magyar Szövő- és Kötőgyár, illetve a zsolnai Magyar Gyapjúáru-, Katonaposztó és Takaró-gyár egyik igazgatója.⁴³

Lujza testvérei közül Róbert (1871. augusztus 17.–1962?) építőmester, építési vállalkozó, a Bloch és Holitscher tervező és műépítész cég egyik tulajdonosa; Félix Bódog (1880. április 29.–1976, Párizs?) írógép- és irodaszer-kereskedő lett Budapesten. Két húga közül Malvin Brüll Emil bécsi kereskedő felesége (1870. október 15.–1944?), Emma Dr. Mayer Árpád orvos felesége (1872. december 6.–1963?) lett.⁴⁴

A pusztamacsi birtok Mihály irányítása alatt hírneves mintagazdasággá vált. A birtokos nyitott és újdonságokra fogékony gondolkodásmódját tükrözi, hogy olyan növények termesztésébe is fogott, amelyek felfutó ágazatnak ígérkeztek. Azokból is főleg modern fajtákkal kísérletezett, amelyektől a helyi klímában jól használható, rezisztens állományt és minőségi terméseredményeket remélt. Így vállalt alapító tagként a Debreceni Szőlő- és Bortermelő Szövetkezetben igazgatósági pozíciót többek között Degenfeld József gróffal, dr. Balkányi Miklóssal, a homoki szőlőtermesztés egyik fő meghonosítójával és Krémer Fülöppel, az Országos Borászati Kormánybiztosság központi pincemesterével.⁴⁵ Fő céljuk a szakszerű ágazati alapok helyi megteremtése volt. Az országos sörárpa kiállítás és -vásár iránt is érdeklődött, illetve takarmány- és gabonatermesztésen túl lennel is foglalkozott.

9. kép. Macs uradalmi kastély.⁴⁶

⁴³ Vörös 1979. 55., 60. és Pesti Hírlap, 1892. február 13. 11.; február 15. 4.; február 20. 10.

⁴⁴ HU BFL VII.184.a-1893-1568. és HU BFL VII.171.a-1913-0128.

⁴⁵ Központi Értesítő, 1895. július 18. 1277.

⁴⁶ Mocsár-Taar 1964. [1.]

Gazdasága modern gépekkel működött, azok karbantartását, cseréjét gépész felügyelte. Ugyanígy vasúti vágányaihoz előmunkást fogadott, gazdasági szállítmányozásaihoz keskeny nyomtávú, lóvontatású gazdasági vasutat használt. 1892. május 16-tól Nagymacson postaállomás működött.⁴⁷

Sokféle terménye mellett elsősorban állattenyésztésre koncentrált, országos hírnévre tettek szert Steinfeld Mihály mezőhegyesi lovai, simmenthali, berni és magyar szarvasmarha-tenyésztete, rambouillet-juhászata magyar fésűsmerinó és southwirth húsjuhokkal, és poland-china-mangalica keresztezésű sertésenyésztete.⁴⁸ Leginkább mégis a lovak iránt érezhette elkötelezettnek magát, a gazdasági egyesület választmányi tagjaként, azon túl a lótenyésztési bizottság elnökeként szerzett érdemeket. Továbbá az EMKE választmányi, és a debreceni lovaregylet igazgatósági tagja volt.

Az intenzív gazdálkodói tevékenység mellett nem feledkezett meg munkásai családjairól sem. Tisztviselőinek és állandó dolgozóinak telepet alakított ki lakhatással, fűtéssel, világítással és pénzbeli-természetbeni juttatásokkal, ezzel létrehozva a mai Nagymacs község alapjait.⁴⁹ 1891-ben ő szervezte uradalma népiskoláját, és tartotta fenn saját vagyonából. A szegény gyermekek ellátásáról gondoskodott. Az iskola 1911-ben került állami kezelésbe, attól kezdve a dologi kiadásokat a földbirtokos, a személyi kiadásokat az állam állta.⁵⁰

1892. A Debreceni Gazdasági Egyesület 25 éves, jubileumi hortobágyi kiállításán különdíjat nyert csikóival. Fejőstehenei, tarka marhái első díjasok, fésűs hazai juhái első helyezést és arany oklevelet nyertek. Az Országos Mezőgazdasági Egylet tenyészállat-vásárain southdown-húsjuhai és poland-china-mangalica keresztezésű sertései arattak sikereket.

Ugyanebben az évben tovább növelte birtokait is:

„A Debrecen határán fekvő öt nagybirtoknak egyike [...] a két ezer holdas Gyulay Macs nevű pusztarész új tulajdonos kezébe ment át. Gróf Gyulay Sámuel örököseitől ezt az eddig bérleti rendszer szerint kezelt első osztályú földet Steinfeld Mihály szomszédos birtokos vásárolta meg hatszáz ezer Ft-ért. A bérlektől átvette az összes fölszerelést is; ezen kívül csaknem 100 ezer Ft-ot fektet bele újabb beruházásokba, úgy, hogy ez a birtok épp olyan mintagazdaság lesz rövid idő múlva, amilyen Steinfeld Mihálynak szomszédos, szintén kétezer holdas gazdasága. A Gyulay Macsot, mely a múlt században Debrecen város zálogos birtoka volt, egy debreceni polgárokból alakult konzorcium is szeretne volna megvásárolni; de az alkut nem köthették meg.”⁵¹

Ebből eredően az 1893. évben a következő hírt olvashatjuk:

„Debrecen törvényhatósági bizottsága legtöbb adót fizető tagjainak névsorát az 1893-dik évre most állította össze. Első a névsorban Steinfeld Mihály nagybirtokos és tőkepénzes 13,679 Ft 87 kr adóval, utolsó vagyis 93-dik Steinfeld Antal magánzó 565 Ft 64 kerral.”⁵²

⁴⁷ Köztelek, 1897. május 19.; szeptember 1.; október 2.; 1898. július 13.; 1899. január 4. (Hirdetések.); A Magyar Királyi Posta és Táviráda Rendeletek Tára, 1892. július 4. 172.

⁴⁸ Az állatfajtákról lásd: Pallas 1893–1897.

⁴⁹ Pl. ld. Hirdetések. Köztelek, 1897. május 19.; szeptember 1.; 1899. január 4.; 1902. október 15.; 1903. október 31.; 1904. október 5.; 1909. október 13.; 1911. október 11.; 1913. március 12.; 1913. augusztus 16.; 1915. november 20.; 1917. október 20.; 1925. október 11.

⁵⁰ Gazdag–Mervó 1975. 51–52., MNL HBML VIII.193.

⁵¹ Pesti Hírlap, 1892. október 31. 5.

⁵² Pesti Hírlap, 1893. szeptember 15. 3.

1891–1896 között gazdasági eredményei révén stabilan a virilis lista első helyén állt.

Állatait nemcsak szakmai lapok hagyományos hasábjain reklámozta. Gavalléros fantáziáját tükrözi az alábbi hír:

„Százötven kilométer egy nap alatt. *Nem kis dicsőségre válik a mezőhegyesi ménesiskolának az a fényes eredményű kísérlet, melyet Steinfeld Mihály pusztá macsi (Debrecen mellett) nagybirtokos tett meg lovaival, azok menetképességének kipróbálása céljából. Négyes fogatán tette meg az utat a macsi pusztától a Hegyaljáig és vissza. Az összesen százötven kilométernyi utat – a tulajdonos két barátjával és két kocsisal egy kényelmes landaueren tette meg, reggel negyed 7 órától este negyed 8 óráig s a 4 óra 10 percnyi pihenőt hozzászámítva a 150 kilométerre 9 ó. 50 perc, tehát egy kilométerre átlag valamivel kevesebb esik négy percnél, megjegyezzük, hogy Tardos és Csobaj között pár kilométernyi sivár bomok, Csobaj és Tarcal között pedig meglehetősen gödrös süppedékes út van. A lovak – mezőhegyesi négy-ötévesek – teljesen jó kondícióban érkeztek vissza Macsra.”*⁵³

Lovait a millenáris kiállítás felvonulásán szereplő díszbandérium tagjaként is bemutathatta.⁵⁴ A debreceni kiállítási bizottság tagjaként szerepet vállalt a millenniumi ünnepségekkel kapcsolatos feladatok elvégzésének összefogásában és irányításában.⁵⁵

Törekvései jutalmaként 1896-ban tenyészte elnyerte az „Ezredéves Kiállítás” ezüstérmét, angol félvér gyűjteményes kiállításáért különdíjat kapott.

Nagybátyja, Antal elhunytát követően az ifjú családfele családijával együtt a kikeresztelkedés mellett döntött, bár az első sajtóhírek még tévesnek bizonyultak.

„Feltűnést keltő kikeresztelkedés híre terjedt ma el Debrecenben. *A város leggazdagabb lakosa, Steinfeld Mihály macsi nagybirtokos az izr. vallásról áttér a kath. vallásra. A kikeresztelkedés a legközelebbi napok alatt egész csöndben megtörténik. Steinfeldnek most halt meg a nagybátyja, Steinfeld Antal, aki után szintén nagy vagyont örökölt. [...] Más forrás szerint az áttérés tegnap Schlauch bíboros előtt már meg is történt.”*⁵⁶

Ezt a hírt október 1-jén cáfolták. Valójában október 22-én a református vallást választották, a szertartást Szele György tépai ev. református lelkész, a családfele jóbarátja végezte a macsi birtokon.⁵⁷ Keresztapának Zichy Ernő grófot és feleségét kérték föl.⁵⁸

1897-ben azonban egy váratlan és igen gyors lefolyású betegség kettétörte életpályáját. Karlsbadból családijával hazatérve, útközben egy nem megfelelően elkészített ételtől „*úgynevezett malária betegséget*” kapott, amely májgyulladásá változott, és a legnevesebb orvosok sem tudtak segíteni rajta.⁵⁹

„Steinfeld Mihály, Debrecen leggazdagabb polgára, a közelfekvő macsi uradalom tulajdonosa, ma meghalt. Steinfeld 31 éves volt és két gyermeke siratja. Gróf Zichy Ernőné, Steinfeld Etelka testvérét gyászolja az elbunyiban. Temetése szerdán lesz: a macsi uradalom sírboltjába helyezik. Szerdán külön vonat viszi Debrecenből Macsra a hatóság tagjait, az egyesületek, társulatok képviselőit. A gyászszertartást Kiss Áron ev. református püspök végzi.”⁶⁰

⁵³ Köztelek, 1894. április 25. 574.

⁵⁴ Román 1981. (1983.) 251. és Hetey 1986. 333.

⁵⁵ Román 1981. (1983.) 244–245.

⁵⁶ Pesti Hírlap, 1896. szeptember 29. 9.

⁵⁷ Debreczeni Hírlap, 1896. október 22. 4.

⁵⁸ Debreczeni Hírlap, 1896. október 23. 4.

⁵⁹ Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

⁶⁰ Pesti Napló, 1897. augusztus 31.

10. kép. A Steinfeld kastély kriptája.⁶¹

Temetéséről a következőképpen tudósítottak:

„Tehát eltemették... Ott nyugszik már az **arany ember** a díszes sírbolt ölén, melyet családjának és korán letört kicsiny gyermekének emeltetett. Ő, a jótévő ember, kinek minden lépését áldás kísérte, legelső(ként) foglalta el helyét abban. Nyugodj békén, te jó ember, bár a társadalom, a szegények, a gyámoltalanok sok jó tettet vártak még nemes lelkedtől... Együtt sírt az a néhány ezerre tehető tömeg, mely a macsi uradalomban végbement temetésre a ma reggeli külön vonattal kiment [...] hisz egy mindenki által tisztelt és nagyra becsült, áldott nemes ember kibúlt teteme feküdt ott a koporsóban.”

„Arany ember volt az elhunyt a szó teljes értelmében. Arany volt a gazdagsága, de mi legfőbb minden kincsnél, színarany volt a lelke, szíve. Nem a jólétnek, sem a dúsgazdagságnak gyújtunk ma gertyát, hanem az emberbarátnak, a szegényeket, gyámoltalanokat segítőnek, aki az Írás szavai szerint nemcsak szerette felebarátját, de segítette azokat, megosztva vele Isten jóvoltából nyert javait. Nem Debrecen első virilistáját gyászoljuk Steinfeld Mihályban, hanem Debrecen egyik legnagyobb jóttevőjét.

...Szegény népet nem egyszer vette pártfogásába, és önként ajánlotta fel segélyrészüket, iskolát alapított, messze a várostól, hogy a szegényebb néposztálynak ne kerüljön fáradságába, nehézségébe fiait, lányait felnevelni, és számos jótéteménye adta tanítjelét emberbaráti szeretetének... [...] ...cselekedetei... arany betűkkel vannak... megírva abba a könyvbe, amely szerint télnek elevenek és holtak felett.”⁶²

Steinfeld Mihálynak egyetlen gyermeke, **István** (1891. augusztus 31.–?) érte meg a felnőttkort. Míg át nem vette a családi birtok irányítását és el nem foglalta édesapja helyét

⁶¹ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, 000914.

⁶² Debreczeni Hírlap, 1897. augusztus 30. 4.

a társadalmi és gazdasági elitkörökben, a birtok és gazdaság ügyeit édesanyja vitte tovább, gazdatisztek segítségével. 1897-ben Kövendy Domonkos volt uradalmi főtisztje, majd (1905. január 1-től)⁶³ Levente István.⁶⁴ Bár az uradalmi ménest 1899-ben felszámolták, a többi tevékenységet tovább folytatták: elsősorban többféle, nagy terméshozamú (diószegi óriás, mezőhegyesi fehérkalászos és ún. tar) búza-vetőmaggal, újításként dohányval, simmenthali szarvasmarhával, fésűs juhokkal és poland-china-berkshire keresztezésű sertéssel kereskedtek. Ebben az időszakban épülhetett fel – stílusjegyei alapján a 19–20. század fordulóján – a kései historizáló, neoklasszicista kastélyépület.⁶⁵ Az özvegy vagyongörző tevékenységét mutatja, hogy ő építtette Debrecenben a Piac utcai bérpalotát is, a város korai szecessziós épületeinek egyik legszebbjét. Ebben segítségére volt testvére, Holitscher Róbert és cége, a **Bloch és Holitscher**, amely a terveket készítette. Helyi kivitelezőként **Tóth István** debreceni építőmester **1908**-ban építtette föl.⁶⁶ A Piac utca 59. szám alatti korai szecessziós stílusú lakóház első emeleti ablakdíszeit: a földművelést és állattenyésztést ábrázoló öt domborművet **Tóth András** helyi szobrászművész (1858–1929) mintázta. Eredetileg a millenniumi kiállításra is elküldte Steinfeld Mihály macsi uradalmának készített gazdasági épületmodelljeit és épületdíszjeinek gipszmintáit.⁶⁷ Valószínű, hogy később ugyanezeket építtették be a Piac utcai ház emeleti ablakai fölé, vagy ezekhez hasonlókat készített a Steinfeld családnak.⁶⁸

11. kép. Steinfeld István bérpalotája (1917 körül).⁶⁹

⁶³ Köztelek, 1904. október 5. 1677.

⁶⁴ Köztelek, 1897. szeptember 1.; 1905.; 1911. (Hirdetések.)

⁶⁵ Virág 2006. 40.

⁶⁶ Gellér–Vadász 1987. 181.

⁶⁷ Debreczeni Ellenőr, 1896. április 10.

⁶⁸ Sz. Kürti 1982. (1984.) 549.

⁶⁹ MJPK HGyF, 2834-23.

Az épület földszintjén bolthelyiség volt, amit előbb Haas Fülöp és Fiai, majd 1928-tól a Julius Meinel üzlethálózat vett bérbe,⁷⁰ és bérlakások. A tulajdonos család is itt tartotta fenn debreceni lakását, de 1938-ban átköltöztek a Piac u. 22. szám alá (a Debreceni Első Takarékpénztár épületébe). Az épület sorsa a továbbiakban zűrzavarosan alakult. 1941-ben városi rendeletre, a háborús helyzethez alkalmazkodva szükségóvohellyel egészítették ki. Az épületet azonban 1945-ben eltulajdonolták a családtól (Lichtsschein Márton rendőr alezredes és gazdálkodó, Lichtsschein Jenő örökösei nevéen), majd állami tulajdonba kerülve 1950-ben a Magyar Vöröskereszt ápolónőképző kollégiumot kívánt kialakítani az épületben. A későbbiekben többszörös átalakítások mellett a bérlakások és az üzlethelyiség fennmaradtak. Az épületet utoljára 1983-ban tervezték átalakítani és felújítani, üzletében Csillag Csemege mintabolt működött. Azonban napjainkra borzasztó állapotban van.

Steinfeld Mihályné Holitscher Lujza jótékonyágában is követte a Steinfeld családi hagyományokat: 1923-ban saját nevéen létesíttetett 20 000 K-s alapítványt a Református Kollégium internátusa részére.⁷¹

12. kép. Steinfeld bérpalota (1980-as évek).⁷²

⁷⁰ DMJV PH Mikrofilmtár, Piac u. 59. hrsz. 1901.

⁷¹ Radics et al. 1997. 125–126.; TiREL II.22.c U08.

⁷² MJPK HGyF, 3041/13/1985.

Steinfeld István édesapja méltó örököse kívánt lenni. Neveltetése és szerepvállalásai is az ő példáját követték.

1909-ben érettségizett a Református Főgimnáziumban, jeles eredménnyel.

1909/10-ben a Budapesti Egyetem joghallgatója, majd gazdasági akadémiaát végzett és Angliába ment tanulmányútra.⁷³ Itt ismerte meg feleségét, **Dorothy Margaret Garman**-t, egy Yorkshire-ből származó, ekkor már Londonba települt orvoscsalád leányát. (1886. Slingsby, York–?)⁷⁴

Gyermekeik: **Mihály** István Henrik gazdálkodó (1914. december 4., London–?)⁷⁵ gazdasági akadémiaát végzett, majd 1936-tól a családi birtok működtetésében vállalt szerepet.

István Dr. (1916. október 27., Budapest–?)⁷⁶ a debreceni Tisza István Egyetemen végezte jogi tanulmányait.⁷⁷

Róbert Vince (1919. június 22., Clarens, Svájc – 1944. augusztus 13., Hannover)⁷⁸ 1937-ben érettségizett, bátyjaihoz hasonlóan az Ev. Református Főgimnáziumban, majd Angliába ment, ahol a második világháború idején repülőtisztként szolgált a Royal Air Force 101. bombázószázadánál.

Fiai 1937-től a **Selényi** nevet használták.

Steinfeld István 1914 őszétől a cs. és kir. 12. huszárezredben zászlósként kezdte szolgálatát, élelmezési vonatparancsnok-helyettes. Innen az 1. századhoz kerül, hírszerző járőrparancsnokként szerzett érdemeiért 1915. július 24-én Károly Ferenc József főherceg kitünteti. Október elején bátor és rendkívül körültekintő viselkedéséért másodszer nyerte el a signum laudist. December 6-án a vadászkülönítmény parancsnokául nevezték ki, és ekként szolgált 1917. december 17-ig, amikor már főhadnagyi rangban végleges felmenést kapott, gazdasági okok alapján. Az ezredalbum kiváló tisztként emlékezik meg róla.

---

⁷³ Csobán–Herpay 1940. Személyi adattár. 198. h.

⁷⁴ MNL HBML IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 307. és Rootsweb.com

⁷⁵ MNL HBML IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 305.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193.

⁷⁶ MNL HBML. IV.1404. 6. d. Választási iratok 1942. Névjegyzék lajstromos országgyűlési képviselőválasztókerületben választójogosultakról az 1942. évre. Debrecen, 16. szavazókör 304.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193.

⁷⁷ A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja, 1934–35. 245.; 1935–36. 328.; 1936–37. 336.; 1937–38. 301.

⁷⁸ Értesítő 1929–1937.; Gazdag–Mervó 1975. 51–52.; MNL HBML VIII.193. és Cwgc.org, illetve 156squadron.com

13. kép. Steinfeld István (1917).⁷⁹

Steinfeld István neve 1919-től tűnik fel a legtöbb adót fizetők listáján.⁸⁰ Ekkortól élénk szerepet vállal a helyi társadalmi, gazdasági, sport- és politikai életben, mindamellet első-sorban gazdaságát igyekszik elismertté tenni. Elsősorban húsertés-tenyésztéssel és dohánytermesztéssel foglalkozott, és ekként az 1920-as évek végére mint országosan elismert szakembert tartották számon.

„...A másik szenzáció volt Steinfeld István macsi (Debrecen melletti!) york-tenyészetének hatalmas előretörése. Az, amit a két év előtt Angliából importált »Whittingham Báron« kan ezzel a tenyészettel csinált; mondhatom szenzációs és megérdemli, hogy az állattenyésztési szaktanárok azt a nagyszerű átreformálási képességet, mint iskolapéldát emlegessék. Ez a tipikus large white kan, amely fiatal korában hosszú lábával, hosszú orrával, de hatalmasan hosszú és elég széles törzsével az ivadék egyöntetűségében és kinemesítésében produkált: az csodálnivaló! Másik érdekes tünet, hogy a kan fiatalkori »kamasz« voltát (hosszú láb, hosszú fej, keskenység, kevés övméret) gyönyörűen benőtte és ebben a példában is igazolva látom az angol tenyésztőknek azt a kijelentését, hogy nagy (de azért nem durva!) testet, hosszú törzset, nagy testsúlyt nem lehet produkálni enélkül a típus nélkül. Igazolva látom az angol uraknak azt a kijelentését, hogy ne féljünk, idősebb korban a hosszú lábak közé belenő (leereszkedik) a test, benő a hosszú orr és az állat teljesen arányos testű lesz, ha teljesen kifejlődött!

Steinfeld István lehet a legigazabb tanúm ennek az igazolására. Az ő tenyészete kapta a championdíjat, mint a large white típus kiváló példányai (a hosszú orr, a hosszú lábak a helyes kocapárosítás

⁷⁹ Nemestóthi–Ollé 1926. 36.

⁸⁰ DKK 1919. 110.

által az utódokban eltűntek, a hosszú törzs kellő szélességűvé is változott). Csak néhány példát a tenyészkezdési állapotban levő néhány állatról: egyik korrekciós 9 hónapos kocája 135 kg, a másik 140 kg. Egy 10 hónapos korrekciós kan 170 kg (207-es kat. szám Whittingham D. tintaceruájával megjelölve, mint legjobb). Dorka, Delta 10 hónapos kocák tenyészkezdési állapotban 185–200 kg-osak. Steinfeld Istvánt minden dicséret megilleti, mert szép és nemes állatokat produkált és a kiállítás színvonalát lényegesen emelte. Meg kell dicsérni még derék, ügyes, gondos tisztartóját, Székér Gábort is, aki nagy szeretettel végzi odabaza fontos állattenyésztő munkáját.”⁸¹

„Steinfeld anyaga imponálóan szép volt, az angol méretek szerint is hatalmas »lárdzsájt« típusban. Dicséret illeti a Debrecenben és vidékén ismert előkelő és áldozatkész földesurat is (aki már harmadikban importál Angliából, koszt – wasz koszt árakkal), (de Székér Gábor tisztartóját is), aki a tenyésztet az ország egyik legelső helyére fölvitte és külföldi (romániai) tenyészállat exportjaival nekünk dicsőséget szerzett.”⁸²

14. kép. Steinfeld István, 1920-as évek.⁸³

1928. május 26. Az I. Országos Dohánytermesztési Kiállításon kiemelt kiállítóként szerepelve a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara díszoklevelét nyerte el.⁸⁴

⁸¹ Köztelek, 1930. április 20. 631.

⁸² Köztelek, 1931. április 5. 421.

⁸³ DMF, Gondy-Egey Gyűjtemény, II. 078.

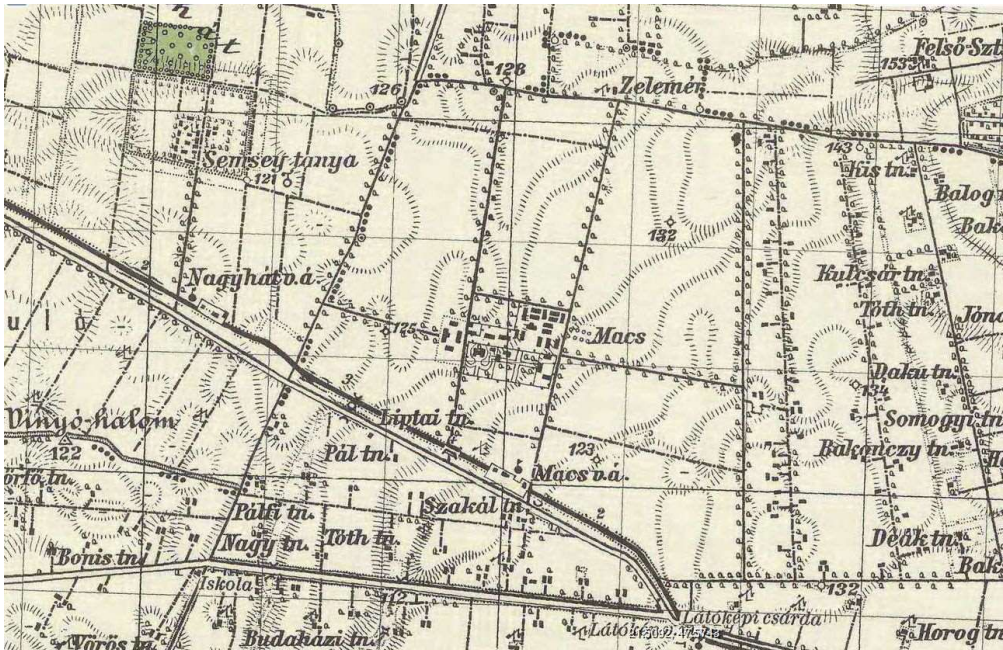
⁸⁴ Köztelek, 1928. június 3. 967.

Nagymértékű dohánytermesztés mellett többféle növény termesztésével foglalkozott, pl. ún. Fleischmann-féle zabbal, lennel is. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara fajta-összehasonlító kísérleteiben is részt vett a fejlődés érdekében.⁸⁵ Birtokán saját kereskedelmi malmot létesített. Bérleményeivel együtt 4571 kat. holdon gazdálkodott.

„A Húsertésenyésztők Országos Egyesületének tanulmányi kirándulása. Augusztus 3-án tartja a HOE második tanulmányi kirándulását Steinfeld István sampion díjas yorkshire tenyészetének megtekintésére. A gyűléssel egybekötött tanulmányi kirándulás alkalmával bemutatóra kerül Steinfeld István yorkshire tenyészete, az ezt követő gyűlésen pedig enesei Dorner Béla a teljesítő képesség kitenyésztésének fontosságáról fog előadást tartani. Ezt követően Zaitschek Arthur dr., a yorkshire-ok helyes takarmányozási módjait ismerteti, Köves János dr. pedig a sertésbetegségek elleni védekezési módokról fog előadást tartani. A tanulmányi kiránduláson részt vesz az Exportintézet kiküldöttje, Tass Jenő is, aki előadás keretében ismerteti sertéskiviteli lehetőségeinket. Értesülésünk szerint a földművelésügyi miniszter a környékbeli hét vármegye vezető gazdasági felügyelőit is kirendelte a gyűlésre.”⁸⁶

A birtokon 1930-ban 491 fő lakott, ebből 204 fő keresőként volt regisztrálva. Ugyanekkor Nagymacs birtoktól független lakossága 167 fő volt, amelyből 59 fő volt kereső.⁸⁷ A családfő 1936 után fiai nevére íratott területeket: Mihály 351 kat. hold 71 négyszögölt kapott 8553 K 96 f jövedelemmel, István 311 kat. hold 746 n. ölt 6996 K 51 f hozammal, Róbert 274 kat. hold 433 n. ölt 5726 K 35 f bevétellel.⁸⁸

15. kép. Nagymacs katonai térkép 1941.⁸⁹

⁸⁵ Köztelek, 1929. augusztus 25. 1448.

⁸⁶ Köztelek, 1930. július 27. 1168.

⁸⁷ Magyar Statisztikai Közlemények 1934. 407.

⁸⁸ MNL HBML IV.1406.d 77–80. k.

⁸⁹ Magyarország Katonai Felmérése 1941.

Társadalmi tevékenységei széles köréről és mértékéről árulkodnak tisztségei:

– Értékes közéleti tevékenységéért elnyerte a magyar királyi kormányfőtanácsos címet, 1917-től 1929-ig első virilis,⁹⁰ majd a debreceni törvényhatósági bizottság örökös tagja.

– A Tiszántúli Cobden Szövetség elnöki tanácsának tagja 1936-tól. A Magyar Cobden Szövetség tiszántúli szekcióját 1932-ben Baltazar Dezső püspök alapította, célja Richard Cobden szabadkereskedelmi elveinek alapján a szabad áruforgalom és gondolati áramlás révén a kultúra felvirágzásának támogatása volt.⁹¹ A Szövetség eszméi leginkább a liberális gondolkodású értelmiség köreiből nyertek támogatást.

– A Debreceni Sportrepülő Egyesület választmányi tagja (1931–)

– A Tiszántúli Automobil Club választmányi tagja

– A Debreceni Torna Egylet ügyvezető elnöke, majd 1930-tól 1939-ig elnöke volt. 1939-ben örökös tiszteletbeli elnökké nevezték ki.⁹²

– A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara tagja, a kereskedelmi és ipari növénytermesztési bizottság,⁹³ apró háziállat-tenyésztési bizottság, szövetkezeti hitel- és biztosításügyi bizottságok és a Debreceni és Hajdúvármegyei Kertészeti Egylet elnöke, a Tiszántúli Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet debreceni törvényhatósági képviselő tagja.

– Az 1927. október 24-én alakult Debreceni Múzeumbarátok Körének társelnöke a kezdetektől, Sesztina Jenő mellett, Löfkovits Artúr igazgatósága idején, 1929-ig.⁹⁴

– A Magyar Birkózók Szövetsége keleti területi elnöke 1933-tól. A Kerület 1921-ben kezdte meg működését, de nem önálló alakulatként működött. 1933-ban került bejegyzésre, és elnöke az ekkor bekövetkezett tisztújítástól az 1940-ben bekövetkezett ideiglenes szüneteltetésig Steinfeld István.

– Az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Balmazújvárosi Takarékszövetkezet igazgatósági tagja, a Debreceni Első Takarékpénztár igazgatósági tagja.

Steinfeld István fiatal korától kezdve aktívan politizált, bár kevésbé vett részt cselekvően a politikai közéletben. Politikai irányultságában nagy szerepet játszott baráti köre, azon belül elsősorban Vay Lászlóhoz fűződő bizalmas barátsága.⁹⁵ Vay 1930–33-ban Bihar vármegye, 1932–37-ben Hajdú vármegye és Debrecen főispánja, majd a Nemzeti Egység Pártja (NEP) helyi vezetője lett. 1937-től államtitkár, majd a NEP vezetője, később a Magyar Élet Pártja (MÉP) elnöke volt 1940. okt. 5-ig. Steinfeld ezen barátsága kapcsán 1928-ban alapítója és egyik alelnöke volt az Egységes Párt (akkori kormánypárt) debreceni szervezetének,⁹⁶ amely Vásáry polgármestert is támogatta. 1932-ben azonban erőteljesen egymás ellen fordultak a Debreceni Első Takarékpénztár pénzügyi problémái miatt. Steinfeld személyes sérelmei okán szerepet vállalt Vásáry kényszernyugdíjazásában. Az egykori polgármester azonban továbbra is a helyi politikai élet meghatározó alakja maradt. A kormánypárt jobbrtolódásával 1935-ben Vásáry támogatására megalakult a

---

⁹⁰ Egyedüli kivétel 1922: 2. MNL HBML IV.1403.a Virilis listák.

⁹¹ Radics–Uri 2002. 61. és MNL HBML X.301. 9. d. 167.

⁹² MNL HBML X.301. 8. d. 139.

⁹³ Nyírvidék, 1923. december 14. 3.

⁹⁴ Zoltai 1927. (1928.) 25–26.; Zoltai 1928. (1929.) 22., 32.; Sőregi 1935. (1936.) 38.

⁹⁵ Veress 1999.

⁹⁶ MNL HBML X.301. 5. d. 74.

Városi Szövetség, az 1939-es választásokon Vásáry azonban már a Kisgazdapárt – a kormánypárt (ekkor már Magyar Élet Pártja néven) legnagyobb ellenfele – színeiben indult.

16. kép. A Debreceni Első Takarékpénztár palotája, 1912.⁹⁷

1938-ban Steinfeld Istvánt súlyosan érintette a Debreceni Első Takarékpénztár csőd-pere, amelynek főrésztvevőjeként újfent ellentétbe került Vásáry Istvánnal. Az egykori polgármester őt és Kölcsey Sándor jogtanácsost vádolta a kialakult helyzet miatt.⁹⁸ A per végül határozat nélkül, és Vásáry följelentésével végződött, amit a kormánypárt felhasznált az ekkor már országgyűlési képviselőként tevékenykedő Vásáry ellen újabb politikai támadásokra. A bírósági eljárás anyagi kérdéseket nem vizsgált. Steinfeld István következő évben már nem szerepelt a tovább működő Takarékpénztár igazgatósági tagjai között.⁹⁹

A családfő a korszak kiéleződő politikai helyzetében egyre inkább visszavonult a közélettől. Bár a sportéletben betöltött elnöki pozícióit 1938–1939-ben még megtartotta, a háború idején a legtöbb egyesület, szövetség tevékenységét szüneteltetni volt kénytelen. Ha ekkor nem is, a háborús időszak végeztével azonban többségüket feloszlatták.¹⁰⁰

⁹⁷ Gallery.hungaricana.hu

⁹⁸ Képviselőházi irományok, 1939. I. 430–431.

⁹⁹ Galánthai 1938–1939. 253–254.; Galánthai 1939–1940. 251–252.; Galánthai 1940–1941. 253–254.

¹⁰⁰ MNL HBML X.301. 5. d. 74.; MNL HBML X.301. 6. d. 90.; MNL HBML X.301. 8. d. 139.; MNL HBML X.301. 9. d. 167.; MNL HBML X.301. 9. d. 169.

17. kép. A Steinfeld-Selényi család (1940-es évek eleje).¹⁰¹

A család 1942-ben még a birtokon élt, de 1944-ben Mihály, majd 1948-ban szülei is Budapestre költöztek.¹⁰² Ekkor még reménykedhettek a gazdálkodás valamilyen szintű folytatásában, ezért is vonathatta össze 1945-ben, és tartotta saját nevében a családfő a korábban fiainak adott birtoktesteit.¹⁰³ Az államosítások, földosztások azonban az ő sorsukat is megpecsételték, 1949–50. folyamán a macsi Kossuth Termelőszövetkezeti Csoport tulajdonába vették földjeiket.¹⁰⁴ Még 1948-ban sor került az iskola kastélyba költöztetésére is. 1950-ben Steinfeld István már budapesti nyelvtanítóként próbálta túlélni a történelem gyökeres változásait.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm mindazok értékes segítségét, akik e cikk anyagának összegyűjtéséhez hozzájárultak. Köszönet illeti kolléganőmet, Nagyné Marton Andreát (MJPk HGyF), az MNL HBML munkatársait, Huszéth András, Szikla Gergő és Tóth Ágnes főlevéltárosokat, Kovács Gergely levéltarost, valamint Szabó Anna Viola fotótörténész főmuzeológust (DMF), akik kutatási ötleteikkel és dokumentumismeretükkel közreműködtek a téma minél teljesebb körű feltárásában.

---

¹⁰¹ MJPk HGyF

¹⁰² HU BFL IV.1420.r; HU BFL VII.190-1948-0997.

¹⁰³ MNL HBML IV.1406.d 77. k. Ingatlanforgalmi ügyek, 1945.

¹⁰⁴ MNL HBML IV.1406.d 81–82. k.

Enikő Amália Lovas

The “Golden Man” of Debrecen – Mihály Steinfeld and His Family

The life of the Steinfeld family is an excellent illustration of the modern history of Debrecen and Hungary on the personal level of the individual. The authentically detectable life paths of five generations of the family from Hebrew aristocracy striving for assimilation, and the merits won via their activities that affected the lives of many people have been unduly forgotten in the midst of history and the storms of society.

The persistent intentions of family members for social acceptance and recognition according to their merits, and ultimately, the seeming success of all of these, is a reflection of the constant volatility of Belle Époque and the 20th century extremes.

Források

BFL	Budapest Főváros Levéltára
IV.1420.r	Budapest Székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. 1610/1944. ME. rendelet végrehajtásához felvett adatszolgáltatási ívek.
VII.171.a	A jogszolgáltatás területi szervei. Hedry Aladár közjegyző iratai. 1913-0128.
VII.184.a	A jogszolgáltatás területi szervei. Weinmann Fülöp közjegyző iratai. 1893-1568.
VII.185	A jogszolgáltatás területi szervei. Weiser Károly közjegyző okiratai. 1886-2970. 1890-1177. Házassági szerződés Holitscher Manó nagykereskedő, birtokos, leánya, kiskorú Holitscher Lujza és Steinfeld Mihály nagybirtokos, cs. és kir. tartalékos huszár hadnagy között.
VII.190	A jogszolgáltatás területi szervei. Meixner László közjegyző iratai. 1948-0997.
DMF	Déri Múzeum Fotótára Gondy-Egey Gyűjtemény, 000966 b. Gondy-Egey Gyűjtemény, 02523. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12261. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12263. Gondy-Egey Gyűjtemény, 12265. Gondy-Egey Gyűjtemény, 17367. Gondy-Egey Gyűjtemény, II. 078.
DMJV PH Mikrofilmtár	Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Mikrofilmtár
MJPK HGyF	Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény és Fotótár 2834-23. 3041/13/1985.

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.1403.a	Debrecen Város Törvényhatósági Bizottságának Iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1404.	Debrecen Város Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának Iratai.
IV.1406.d	Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Jog- és Pénzügyi Osztály iratai. 77–82. k. (Debrecen Törvényhatósági jogú Város Adóhivatala.) A földbirtokosok személyében beállott változások I. sz. nyilvántartási jegyzéke 1945–1950.
IV.1425.c	A Debreceni Statusquo Izraelita Hitközség anyakönyvi másodpéldányai. Halotti anyakönyvek 1859–1895.
VI.181.t	A Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőségek iratainak gyűjteménye. Debrecen. 4. k. Debreceni kataszteri birtokívek összesítése kb. 1870. 32. k. Debreceni földbirtokosok kimutatása, 1862.; Földbirtokosok betűsoros névjegyzéke, a kataszteri telekkönyv alapján, 1875–1884. 33. k. Debreceni földbirtokosok névjegyzéke, 1885.
VIII.193.	A Debrecen-Macs Uradalmi Népiskola iratai (1909–1932).
X.301.	Debrecen városában működött felosztatott egyesületek iratainak gyűjteménye (1900–1951). 5. d. 74. Nemzeti Egység Pártja 1928–1934. 6. d. 90. Debrecen és Hajdú vármegyei Kertészeti Egylet 1942–1948. 8. d. 139. Debreceni Torna Egyesület 1927–1946. 9. d. 167. Magyar Cobden Szövetség 1932–1944. 9. d. 169. Magyar Birkózók Szövetsége Keleti Kerülete 1921–1948.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K19.	Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára. Királyi Könyvek 1867–1918. 71.633 – 1905. 11. 30.
W12.	A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye. Miniszterelnökségi levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

1877. 12. 23. 47. ülés. 28. javaslat.
https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongesz?ref=TypeDeliverableUnit_19a81281-e719-4fa0-847e-6d8bd5981aa0&tenant=MNL
1885. 08. 08. 17. ülés. 5. Javaslat kitüntetések és címek adományozására, valamint a legfelsőbb elismerés kifejezésére a budapesti országos kiállítás zsűri-munkálatainak befejezése alkalmából.
https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongesz?ref=TypeDeliverableUnit_7b94129c-e5ab-4231-add3-32dba98af8e3&tenant=MNL
- TtREL Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára
- II.22.c Kollégiumi alapítványok iratai. Legújabbkori alapítványi iratok.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1934–35. tanévről. Közzéteszi: Tóth Lajos. Debrecen.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1935–36. tanévről. Közzéteszi: Benedek László. Debrecen.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1936–37. tanévről. Közzéteszi: Tankó Béla. Debrecen, 1937.
- A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1937–38. tanévről. Közzéteszi: Csikesz Sándor. Debrecen, 1939.
- A Magyar Királyi Posta és Távirtda Rendeletke Tára, (1892), 39. sz., 1892. július 4. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése)
- Békési 1884. A Debreczeni Ref. Főgymnasium értesítője az 1883–84. iskolai évről. Közzéteszi: Békési Gyula. Debrecen, 1884.
- Budapesti Hírlap 16. évf. (1896), 169. sz., 1896. június 20. 8. (Gyászrovat.); 16. évf. (1896), 172. sz., 1896. június 23. 8. (Huszonhétezer forint jótékony célra.)
- Budapesti Közlöny 5. évf. (1871), 280. sz., 1871. december 6. 6146. [Hirdetmény Debrecen város 1871. nov. 14. tartott törvényszéki üléséből.]
- Debreczeni Ellenőr 23. évf. (1896), 84. sz., 1896. április 10. 5.
- Debreczeni Hírlap 6. évf. (1896), 247. sz., 1896. október 22. 4.; 6. évf. (1896), 248. sz., 1896. október 23. 4.; 7. évf. (1897), 200. sz., 1897. augusztus 30. 4.
- DKK 1919. Debreczeni Képes Kalendárium, 19. évf. (1919), 110. (Törvényhatósági czimtar. Debreczen város törvényhatósága.)
- Dóczi 1895. A debreczeni Ref. Főgymnasium Értesítője, 1895–96. Szerk.: Dóczi Imre. Debrecen, 1896.

- Értesítő 1929–1937. A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának Értesítője 1929–1937. Debrecen, 1929–1937.
- Galánthai 1938–1939. Nagy Magyar Compass, 1938–1939. 62. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1938.
- Galánthai 1939–1940. Nagy Magyar Compass, 1939–1940. 63. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1939.
- Galánthai 1940–1941. Nagy Magyar Compass, 1940–1941. 64. évf. 1. Szerk.: Galánthai Nagy Sándor örököse. Bp., 1940.
- Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában II. Diáknevsor 1792–1850. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2013.
- Képviselőházi irományok, 1939. I. kötet, 67. sz., 430–431.
- Központi Értesítő 20. évf. (1895), 63. sz., 1895. július 18. 1277.
- Köztelek Hirdetések: 4. évf. (1894), 33. sz., 1894. április 25.; 7. évf. (1897), 40. sz., 1897. május 19.; 7. évf. (1897), 70. sz., 1897. szeptember 1., 1905., 1911. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése); 7. évf. (1897), 79. sz., 1897. október 2.; 8. évf. (1898), 56. sz., 1898. július 13.; 9. évf. (1899), 2. sz., 1899. január 4.; 12. évf. (1902), 82. sz., 1902. október 15.; 13. évf. (1903), 87. sz., 1903. október 31.; 14. évf. (1904), 79. sz., 1904. október 5. 1677.; 19. évf. (1909), 80. sz., 1909. október 13.; 21. évf. (1911), 80. sz., 1911. október 11.; 23. évf. (1913), 20. sz., 1913. március 12.; 23. évf. (1913), 66. sz., 1913. augusztus 16.; 25. évf. (1915), 47. sz., 1915. november 20.; 27. évf. (1917), 42. sz., 1917. október 20.; 35. évf. (1925), 81. sz., 1925. október 11. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése); 38. évf. (1928), 44–45. sz., 1928. június 3. 967.; Kimutatás a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara (Debrecen) körzetében beállított fajtaösszehasonlító kísérletek céljából vetett nemesített búzafajták fagykárának és fagyállóságának adatairól. 39. évf. (1929), 67–68. sz., 1929. augusztus 25. 1448.; 40. évf. (1930), 31–32. sz., 1930. április 20. 631.; 40. évf. (1930), 59–60. sz., 1930. július 27. 1168.; 41. évf. (1931), 27–28. sz., 1931. április 5. 421.
- Magyarország Katonai Felmérése 1941. Magyarország Katonai Felmérése. Térkép, 1941. Mapire.eu, <https://mapire.eu/hu/map/hungary1941/?layers=osm%2C29&bbox=2384137.0906028673%2C6034749.31380113%2C2399262.0675747963%2C6039526.628068954>
- Magyar Statisztikai Közlemények 1934. Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok. Bp., 1934. (Nagyné Marton Andrea gyűjtése)
- Magyarország tiszti cím- és névtára 1899. 18. évf. Bp., 1899.
- Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia anyakönyvei. (Németh Attila útján, Óvári Gazdászok Szövetsége, Mosonmagyaróvár.)

- Névkönyv 1895. A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csendőrség Névkönyve 1895. évre. Bp., 1895. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MagyarNevkonyvek_1895/?query=stein-feld%20mih%C3%A1ly%20busz%C3%A1r%C3%A9&pg=205&layout=s
- Nyírvidék 44. évf. (1923), 283. sz., 1923. december 14. 3. A Tiszántúli Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet megalakulása.
- Pesti Hírlap 10. évf. (1888), 251. sz., 1888. szeptember 11. 11. Debrecen virilistái.; 11. évf. (1889), 1. sz., 1889. január 1. 7–8. (Halálozás.); 14. évf. (1892), 44. sz., 1892. február 13. 11. Nyilt-tér.; 14. évf. (1892), 46. sz., 1892. február 15. 4. (Temetések.); 14. évf. (1892), 51. sz., 1892. február 20. 10. Nyilt-tér.; 14. évf. (1892), 301. sz., 1892. október 31. 5. (Gazdát cserélt nagybirtok); 15. évf. (1893), 255. sz., 1893. szeptember 15.; 18. évf. (1896), 268. sz., 1896. szeptember 29. 9. (Feltűnést keltő kikeresztelkedés)
- Pesti Napló 47. évf. (1896), 169. sz., 1896. június 20. 2. (Esti kiadás) Halálozás.; 48. évf. (1897), 242. sz., 1897. augusztus 31. 7. Gyászrovat.
- Radics et al. 1997. Debreceni alapítványok a XX. században. Szerk.: Radics Kálmán. Munkatársak: Gazdag István, Major Zoltán László, Ölveti Gábor, Radics Kálmán, Szendiné Orvos Erzsébet, Szilágyi Gáborné. Debrecen, 1997. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 28.)
- Radics–Uri 2002. Debrecen város egyesületi katasztere 1833–2001 között. Szerk.: Radics Kálmán. Összeáll.: Uri Sándorné. Debrecen, (2002). (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 28.)
- S. Szabó 1922–1923. A debreceni Református Főgimnázium Értesítője 1922–1923. Szerk.: S. Szabó József. Debrecen, 1923.
- Tüdős 1890. A debreczeni Ref. Főgymnasium Értesítője, 1890–91. Szerk.: Tüdős János. Debrecen, 1891.
- 156squadron.com
http://www.156squadron.com/101sqn/view_aircrew.asp?pCrewId=16380
http://www.156squadron.com/101sqn/display_missionhdr.asp?MissionId=419
- Ancestry
- Cwgc.org Commonwealth War Graves Commission
<https://www.cwgc.org/search-results?term=selenyi&name=selenyi&fullname=selenyi>

FamilySearch.org

Gallery.hungaricana.hu

A Debreceni Első Takarékpénztár palotája, 1912. <https://gallery.hungaricana.hu/bu/OSZKKepek-lap/9608/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkZWJyZWNLbmkgZWxzX-HUwMTUwIHRba2FyXHUmMGU5a3BcdTAwZTluenRcdTAwZTFyIHBbbG90XHUmMGUxamEijQ&img=0>

Geni.com

<https://www.geni.com/people/Michael-Steinfeld/600000009980791890>

<https://www.geni.com/people/Rozsa-Etelka-Adelheid-von-Dirsztay/6000000016578269181>

<https://www.geni.com/people/ERN%C3%96-JoszeF-Ferenc-Leopold-Ignaz-M%C3%A1ria-Zichy-de-Zich-et-V%C3%A1sonke%C3%B6/6000000019169201746>

Mapire.eu

The Historical Map Portal.

Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).

<https://mapire.eu/bu/map/cadastral/?layers=osm%2C%2C4&bbox=2350987.156132006%2C6010114.138871311%2C2471986.9719074396%2C6048332.653013899>

<https://mapire.eu/bu/map/cadastral/?layers=osm%2C%2C4&bbox=2390076.9651830015%2C603686.1.60044456%2C2391967.587304493%2C6037458.764728039>

Rootsweb.com

<https://wc.rootsweb.com/cgi-bin/igm.cgi>

Szakirodalom

Csobán–Herpay 1940.

Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye. Szerk.: Csobán Endre, Herpay Gábor. Bp., 1940. (Vármegyei szociográfiák. 12.)

Gazdag–Mervó 1975.

A debreceni iskolák. Levéltári segédlet az iskolatörténeti kutatáshoz. Sorozatszerk.: Gazdag István. Összeáll.: Mervó Zoltán. Debrecen, (1975). (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 8.)

Gedeon 2011.

Gedeon Magdolna: Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon. In: Klió, 20. (2011) 4. sz. 78–83.

- Gellér–Vadász 1987. Gellér Ferenc, Vadász György: Debrecen műemléki katasztere 1987. (2., bővített kiadás.) Debrecen, 1987.
- Gonda 1971. Gonda Moshe Elijáhu: A debreceni zsidók száz éve. Tel-Aviv, 1971.
- Hetey 1986. Hetey Sándor György: Debrecen és vidéke a lovasparádékon 1920-ig. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986. Szerk.: Gazda László, Módy György, Ujváry Zoltán. Debrecen, (1987). 305–333.
- Mocsár–Taar 1964. Mocsár Gábor, Taar Ferenc: Tanyavilág – bomló világ. Bp., 1964.
MZsL Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: Ujváry Péter. Bp., 1929.
<http://mek.nif.hu/04000/04093/pdf/u-v-w.pdf>
- Nemestóthi–Ollé 1926. A cs. és kir. 12. huszárezred a világháborúban. Összeáll.: Nemestóthi Szabó Béla, Ollé Vilmos. Bp., 1926.
- Pallas 1893–1897. A Pallas Nagy Lexikona. III–XIV. kötet. Bp., 1893–1897.
- Papp 2015. Papp József: Debrecen zsidó építésze. Adalékok a zsidóság debreceni letelepedésének történetéhez. In: Debreceni Szemle, 23. (2015) 4. sz. 332–349.
- Román 1981. (1983.) Román Márta: Debrecen és a millennium. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1981. Szerk.: Dankó Imre, Módy György, Ujváry Zoltán. Debrecen, (1983). 243–260.
- Sőregi 1935. (1936.) A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1935. Összeáll.: Sőregi János. Debrecen, (1936).
- Sz. Kürti 1982. (1984.) Sz. Kürti Katalin: Tóth András (1858–1929) élete és művészete. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1982. Szerk.: Dankó Imre, Gazda László, Módy György. Debrecen, 1984. 535–556.
- Veress 1999. Veress Géza: Vásáry István politikai pályája. Debrecen, 1999.
- Virág 2006. Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Hajdú-Bihar megye kastélyai és kúriái. Bp., 2006.
- Vörös 1979. Vörös Károly: Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917. Bp., 1979.
- Zoltai 1927. (1928.) Jelentés Debrecen szabad királyi város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről. Összeáll.: Zoltai Lajos. Debrecen, (1928).
- Zoltai 1928. (1929.) Jelentés Debrecen szab. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1928. évi működéséről. Összeáll.: Zoltai Lajos. Debrecen, (1929).
- Zoltai 1934. Zoltai Lajos: A zsidók letelepülése Debrecenben. In: Magyar Zsidó Szemle, 51. (1934), 1–5. sz., 18–32.